

NR 1 | 2024

RAPPORT

FLASKHALSEN I NORR

Bostadsbristen och den gröna
omställningen av industrin

SAMUEL PETTERSSON

tankesmedjan
TIDEN

ISBN: 978-91-89117-56-3

© Tankesmedjan Tiden 2024

Text: Samuel Pettersson

Foto: Istockphoto

Grafisk form: Johan Resele

FLASKHALSEN I NORR

Bostadsbristen och den gröna omställningen av industrin

SAMUEL PETTERSSON

Inledning

Norra Sverige står i dag inför stora investeringar till följd av många nya etableringar som syftar till en grön omställning av industrin. Dagens koldrivna stålproduktion – som står för cirka 8 procent av Sveriges koldioxidutsläpp – ska ersättas med fossilfritt stål. Batterifabriker växer fram för att tillgodose elbilar med hållbara och uthålliga batterier och göra våra samhällen mindre beroende av bensin och diesel. Utöver de positiva effekter som detta kommer att få för klimatet, innebär omställningen också tusentals nya jobb. De nya industrierna kommer att vara både mer lönsamma och mer arbetskraftskrävande än sina fossila föregångare.

Med dessa nya arbetstillfällen väntar ökad ekonomisk tillväxt och växande befolkning på de orter där etableringarna sker. Detta innebär större krav på kommunerna vad gäller att klara av att tillhandahålla exempelvis trygga bostäder, utbildning och omsorg för både nuvarande och nya invånare.

Kommunerna behöver alltså beredskap för att klara av en befolkningsökning och möta behovet av fler bostäder i samma takt som industrin ökar produktionen. Dagens bostadsbyggande är på för låga nivåer för att möta det beräknade behovet av arbetskraft.

Klarar samhället inte av att bygga tillräckligt med bostäder är risken stor att de som ska arbeta i de nya gröna industrierna inte bosätter sig på de orter där etableringarna sker. Då uppstår problem med Fly-in/Fly-out, alltså att människor pendlar till jobben från andra kommuner runt om i Sverige och världen. När folk inte bor på de orter de arbetar – men samtidigt nyttjar den samhällsservice som finns på orten – riskerar lokalsamhällena att utarmas. Därför är det av högsta vikt att hela Sverige hjälper till för att klara av utmaningarna.

En lyckad omställning kommer sannolikt resultera i flera invånare i norra Sverige – en region som under lång tid präglats av avbefolkning – men även bättre ekonomiska möjligheter för kommunerna genom ökade skatteintäkter som sedan kan investeras i välfärden. Det är en ambition värd att kämpa för.

Syfte

Denna rapport syftar till att analysera läget och föreslå verkningsfulla åtgärder för att lösa bostadsbristen och undanröja de hinder som den innebär för att kunna genomföra en grön industriomställning på ett hållbart sätt.

Rapporten undersöker hur bostadsbrist och låg inflyttning påverkar lokalsamhällena i Norrbotten och Västerbotten. Genom att analysera hur nuläget och framtidsutsikten på bostadsmarknaden ser ut, samt jämföra dessa med den prognostiserade befolkningsutvecklingen, kan vi dra slutsatser kring hur väl rustade kommunerna är i dagsläget för att klara av de utmaningar som kommer när stora industrier ska etablera sig på kort tid. Rapporten innehåller även en riskanalys kring erfarenheter från tidigare etableringar med Fly-in/Fly-out, för att förstå vad omställningen kan resultera i om samhället inte lyckas möta behoven av bostäder och arbetskraft.

Slutligen presenteras en rad åtgärdsförslag för att dels underlätta bostadsbyggandet i de kommuner som står inför stora industrietableringar, dels få fler att flytta till norra Sverige för att möta det kommande arbetskraftsbehovet. Åtgärdsförslagen utgår från intervjuer och dokumentanalys.

Metod och Avgränsning

Rapporten fokuserar främst på Norrbottens och Västerbottens län. Den industriella omställningen sker i hela Sverige men den största koncentrationen kan vi se i kommunerna i de två ovan angivna länen. Övre Norrland är särskilt intressant att studera då regionen under lång tid präglats av succesiv utflyttning till arbeten och utbildningsplatser i andra delar av landet. Genom en historisk studie av bostadsbyggandet i de båda länen, en bedömning av förväntade bygganden under de närmsta åren och en genomgång av nyetableringarnas arbetskraftsbehov, kan vi dra slutsatser kring hur väl kommunerna lyckas med att klara av bostadsbyggandet och trygga nödvändig inflyttning.

Denna rapport grundar sig på dokumentanalys av exempelvis länsstyrelserna i Norrbotten och Västerbotten gällande bostadsläget i respektive län. Även andra källor, som SCB:s statistik över befolkningsprognoser för framtiden, har varit avgörande för att kunna dra slutsatser kring vilket behov av inflyttning som finns när fler ska arbeta i den växande industrin i norra Sverige.

Rapporten baseras även på nyckelintervjuer med kommunstyrelseordförandena i Luleå respektive Boden, för att ta reda på vad kommunerna i dag gör för att bygga bostäder och klara kompetensförsörjningen, och hur dessa politiker ser på nyindustrialiseringen. Jag har även intervjuat företrädare för LO-distriktet Norra Sverige för att få deras bild av riskerna som kan uppstå om inte arbetskraften bosätter sig i de orter där de nya, stora etableringarna sker, inte minst

mot bakgrund av LO-distriktets erfarenheter kring Northvolts etablering i Skellefteå.

Slutligen presenteras fyra förslag på åtgärder för att lösa problemen med bostadsbristen och den låga inflyttningen.

Dagsläget på bostadsmarknaden

Hälften av Norrbottens 14 kommuner uppger att det råder lokalt underskott på bostäder, medan en dryg tredjedel (5 av 14) upplever att de har en bra balans mellan efterfrågan och utbudet på bostäder. Endast två av kommunerna menar att de har ett överskott på bostäder.¹

Västerbotten ser en likande utmaning som Norrbotten. 9 av Västerbottens 15 kommuner upplever att de har ett underskott på bostäder samtidigt som 5 anser att de har en balans på bostadsmarknaden. Inte minst bristen på lägenheter och rimliga boendekostnader upplevs som stora problem.² I inlandskommunerna är marknadsvärdet på bostäder betydligt lägre än i tätortskommunerna vid kusten. Detta resulterar i svårigheter för både offentliga och privata aktörer vad gäller att finansiera nybyggnationer. Detta resulterar i en lägre omsättning och att hållbara flyttkedjor uteblir. I tätortskommuner som Umeå och Skellefteå – som står inför en större tillväxt i både invånarantal och företagsetableringar – anses kompetensförsörjningen till industrin vara den största utmaningen att möta, om bostadsbyggandet ska följa i takt med att efterfrågan ökar.³

Boverkets prognos för år 2023 beräknar att cirka 33 000 bostäder kommer att börja byggas genom ny- och ombyggnation, vilket kan jämföras med 2022 och 2021, då 53 000 respektive 71 000 bostäder fick startbesked.⁴ I de kommuner där stora etableringar sker, kommer signaler om att många byggaktörer väljer att avbryta byggprojekt som ännu inte påbörjats. I både Skellefteå och Umeå har allmännyttan tagit ett större ansvar för att fortsätta bostadsbyggandet efter att de privata byggaktörerna bromsat in nybyggnationer. Exempelvis planerar det kommunala bostadsbolaget i Skellefteå, Skebo, att fram till 2027 investera cirka

3,5 miljarder kronor i bostadsbyggandet. Dock erfar både Umeå och Skellefteå

1 Bostadsmarknadsanalys Norrbottens län 2023

2 Bostadsmarknadsanalys Västerbottens län 2023

3 Bostadsmarknadsanalys Västerbottens län 2023

4 Boverket (2022), Boverkets indikatorer, 2022 nr 2

Kommunernas bedömning av bostadsmarknadsläget 2019–2023 Norrbotten

	2019	2020	2021	2022	2023
Arjeplog	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott	Balans
Arvidsjaur	Balans	Balans	Balans	Balans	Balans
Boden	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott
Gällivare	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott
Haparanda	Balans	Överskott	Överskott	Överskott	Överskott
Jokkmokk	Balans	Balans	N/A	Balans	Balans
Kalix	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott
Kiruna	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott
Luleå	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott
Pajala	Balans	Balans	Balans	Balans	Balans
Piteå	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott
Älvsbyn	Balans	Balans	Underskott	Underskott	Underskott
Överkalix	Balans	Balans	Balans	Balans	Balans
Övertorneå	Balans	Balans	Balans	Överskott	Överskott

Källa: BME 2023

Västerbotten

	2019	2020	2021	2022	2023
Bjurholm	Underskott	Balans	Balans	Underskott	Underskott
Dorotea	Balans	Balans	Balans	Underskott	Underskott
Lycksele	Balans	Balans	Balans	Överskott	Överskott
Malå	Balans	Balans	Balans	Balans	Balans
Nordmaling	Balans	Balans	Underskott	Underskott	Underskott
Norsjö	Balans	Balans	Underskott	Underskott	Underskott
Robertsfors	Underskott	Underskott	Underskott	Ej svar	Underskott
Skellefteå	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott
Sorsele	Underskott	Balans	Överskott	Balans	Balans
Storuman	Underskott	Underskott	Balans	Överskott	Balans
Umeå	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott
Vilhelmina	Underskott	Balans	Överskott	Överskott	Balans
Vindeln	Underskott	Överskott	Överskott	Underskott	Underskott
Vännäs	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott	Underskott
Åsele	Balans	Balans	Balans	Balans	Balans

Källa: SCB

kommun att allmännyttan inte kommer klara av att lösa bostadsförsörjningen på egen hand vid förväntad befolkningsökning.⁵

Hinder för ökat bostadsbyggande

Vid en kartläggning som vidtagits av Länsstyrelsen i Norrbotten, uppger samtliga kommuner i länet vilka hinder de ser för att kunna förverkliga ett ökat bostadsbyggande.

Ett sådant hinder är konflikter mellan allmänna intressen, privata intressen och riksintressen. Exempel på detta är strandskydd, hälso- och säkerhetsfaktorer, miljökvalitetsnormer eller processer där externa aktörer (exempelvis Länsstyrelsen) behöver handlägga plantillstånd enligt plan- och bygglagen och miljöbalken. Kiruna kommun uppger särskilt att de saknar mark att detaljplanera för bostadsbyggande och att köp av ny mark försvåras av konflikter mellan motstående markintressen och riksintressen, exempelvis mellan gruv- och rennärning.⁶

Andra faktorer som Norrbottenkommunerna lyfter är begränsade ekonomiska resurser i de allmännyttiga bostadsbolagen, svag inkomstutveckling hos hushållen (vilket begränsar efterfrågan på nya bostäder) samt en sviktande och osäker befolkningsutveckling. Brister på planhandläggare resulterar i ökade handläggningstider, högre kostnader och att byggprojekt försenas. Det absolut största hindret för bostadsbyggandet som kommunerna uppger är dock höga produktionskostnader för byggbolagen.⁷

I Konkurrensverkets rapport om konkurrensen inom byggmaterialindustrin lyfts höjda materialkostnader, i samband med låg produktivitet och en volatil byggtakt, som starkt bidragande orsaker till de ökade produktionskostnaderna inom byggbranschen i hela Sverige.⁸ Flertalet kommuner nämner även otillräckliga lånegarantier och hårda lånevillkor som hinder för att många bolag ska kunna starta och fullfölja byggprojekt.⁹

Stöd för byggandet av bostäder

Från och med 1 januari 2023 utvecklades det särskilda investeringsstöd som tidigare fanns för ny-, till eller ombyggnationer för hyresbostäder eller studentbostäder. Tidigare har länsstyrelserna haft i uppdrag att bevilja stöd till olika

⁵ Bostadsmarknadsanalys Västerbottens län 2023

⁶ Bostadsmarknadsanalys Norrbottens län 2023

⁷ Bostadsmarknadsanalys Norrbottens län 2023

⁸ Konkurrensen i byggmaterialindustrin

⁹ Bostadsmarknadsanalys Norrbottens län 2023

byggprojekt om dessa uppfyllde Boverkets krav för investeringsstöd. För att bevilja investeringsstöd krävdes även att länsstyrelsen blivit beviljade medel från Boverket. Enligt Länsstyrelsen i Norrbotten har väntetiden på att beviljas sådana medel varit mycket lång, med handläggningstider på över ett år i normalfallet. I slutet av 2021 beslöt riksdagen att investeringsstödet skulle avvecklas och att ansökningar inkomna efter den 1 januari 2022 skulle handläggas och beslutas. I budgetpropositionen för 2023 försvann möjligheten att få sina ansökningar beviljade.

Under 2022 fick 13 färdigställda byggprojekt i Norrbotten investeringsstöd utbetalat, omfattades totalt 487 bostäder. Ytterligare 11 projekt (om totalt 487 bostäder) fick beviljat investeringsstöd, men detta hann inte betalas ut innan den 1 januari 2023.¹⁰

Investeringsstödet var, enligt Länsstyrelsen i Norrbotten, ett viktigt incitament för att öka bostadsbyggandet i länet. Myndigheten ser avvecklandet av stödet som bekymmersamt, inte minst mot bakgrund av ökade kostnader för bostadsbyggande och ett ökat behov av inflyttad arbetskraft till följd av nyindustrialiseringen.¹¹

Norrbotten

År 2022 bodde 249 177 invånare i Norrbotten. Detta var en minskning med 516 personer jämfört med 2021. Befolkningsutvecklingen i länet har sedan 2001 stadigt minskat, med mellan 200–1 000 personer årligen, med undantag för perioden 2013–2017. Anledningen till den tillfälliga befolkningsökningen under dessa år kan till stor del ses som en konsekvens av att många flyktingar kom till Sverige och erhöll uppehållstillstånd, för att sedan kommunplaceras.¹²

Tydliga skillnader mellan olika delar av Norrbotten uppenbaras om man ser till befolkningsutvecklingen per kommun. I endast 2 av 14 kommuner ökade invånarantalet under 2022: Luleå och Piteå, som är länets största kommuner, växte under året med 377 respektive 39 invånare.

Vidare kan man – genom att studera flyttmönster till och från Norrbotten – se att behovet av arbetskraft från andra delar av världen kommer vara avgörande för att klara industrietableringarna. Genom att jämföra utriketsnettot (total invandring minus total utvandring) samt inrikesnettot (total inrikes inflyttning minus total inrikes utflyttning) kan man se att det senare av dessa varit negativt

¹⁰ Bostadsmarknadsanalys Norrbottens län 2023

¹¹ Bostadsmarknadsanalys Norrbottens län 2023

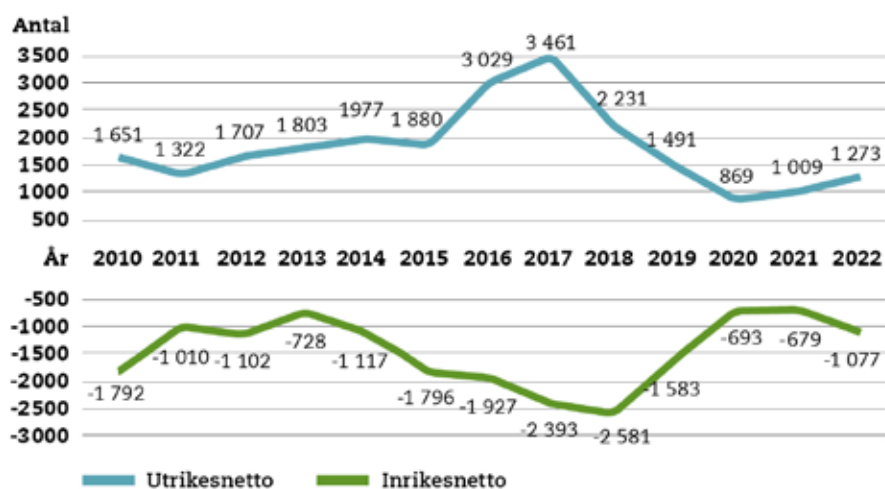
¹² Bostadsmarknadsanalys Norrbottens län 2023

Befolkningsförändring 2022 i Norrbotten

	Folkmängd	Folkökning	Födelseöverskott	Flyttnetto	Därav egna länet	Därav övriga Sverige	Därav utlandet
Norrbotten	249 177	-516	-873	196	-	-1 077	-1 273
Arjeplog	2 667	-40	-18	-22	-31	-13	22
Arvidsjaur	6 111	-32	-37	0	9	-42	33
Boden	28 048	-112	-77	-47	-109	-183	245
Gällivare	17 420	-29	-67	17	-43	-11	71
Haparanda	9 340	-156	-95	-76	-34	-47	5
Jokkmokk	4 760	-20	-21	2	2	-29	29
Kalix	15 729	-39	-119	73	27	-50	96
Kiruna	22423	-132	-44	-104	-109	-161	166
Luleå	79 244	377	-98	424	312	-256	368
Pajala	5 883	-90	-77	-17	-18	-29	30
Piteå	42 362	39	-58	91	117	-134	108
Älvsbyn	7 911	-98	-45	-61	-70	-66	75
Övertorneå	4 119	-92	-64	-37	-42	-20	25
Övertorneå	4 119	-92	-53	-47	-11	-36	0

Källa: Bostadsmarknadsanalys Norrbottens län 2023

Flyttmönster till och från Norrbottens län under perioden 2010–2022

Källa: SCB

sedan 2010, det vill säga att fler flyttar från Norrbotten till andra län än tvärtom. Utrikesnettot har däremot varit positivt sedan 2010: Fler har flyttat till Norrbotten från andra länder än från länet till utlandet.¹³

I SCB:s befolkningsprognos till 2040 förväntas Norrbottens befolkning, efter dagens förutsättningar, att minska till cirka 240 000 invånare (jämfört med 249 000 invånare år 2022). Minskningen förväntas bli störst i åldrarna 60 till 65 år, men även åldrarna 25 till 64 år förväntas minska till år 2040. Medelåldern i länet väntas öka till följd att färre i yrkesverksam ålder förblir bosatta i länet. I Norrbottens kommuner väntas invånartalet minska i samtliga kommuner utom Luleå, där befolkningen förväntas öka med cirka 1 800 invånare till 2040. Den största minskningen väntas ske i Gällivare, som beräknas tappa 2 700 invånare (från 17 500 invånare år 2020).¹⁴

Västerbotten

Västerbotten hade under 2022 en positiv befolkningsutveckling, med en ökning på 1 700 personer. I länet bor i dag strax över 276 000 invånare. Befolkningsökningen är dock inte jämnt fördelat över länet. Enbart 2 av Västerbottens 15 kommuner ökade i invånarantal under året: Umeå och Skellefteå. Likt Norrbotten har befolkningsutvecklingen på det stora hela varit negativ sedan millennieskiftet. Enbart Umeå, Skellefteå och Vännäs har ökat i invånarantal sedan år 2000. I Skellefteå minskade folkmängden fram till 2018, men på grund av etableringar och nya arbetstillfällen har utvecklingen vänt och beräknas att öka ytterligare även framöver. Under perioden 2006 till 2019 hade Västerbotten ett flyttunderskott på inrikesnettot, det vill säga att fler flyttade ifrån Västerbotten till andra delar av Sverige än vad som flyttade in till länet. Sedan 2020 är inrikesnettot dock positivt. Utrikesnettot under hela perioden 2006 till 2022 har varit positivt i Västerbotten.¹⁵

Fram till 2040 förväntas befolkningen i Västerbotten att öka till cirka 280 000 invånare, den främsta ökningen förväntas ske i åldrarna 18 till 25 år, 44 till 52 år samt 76 år och äldre. 4 av Västerbottens 15 kommuner väntas öka i invånarantal, Umeå står för den största ökningen med omkring 16 400 nya invånare till 2040 samtidigt som Skellefteå förväntas minska med 3 600 personer.¹⁶

Framtidens arbetskraftsbehov

13 Bostadsmarknadsanalys Norrbottens län 2023

14 Den framtida befolkningen i Sveriges län och kommuner 2021–2040

15 Bostadsmarknadsanalys Västerbottens län 2023

16 Den framtida befolkningen i Sveriges län och kommuner 2021–2040

Befolkningsförändring i Västerbotten 2021–2022

	Antal kvinnor	Antal män	Total befolkning	Förändring kvinnor	Förändring män	Total förändring
Västerbotten	135 957	140 338	276 295	607	1 125	1 732
Bjurholm	1 133	1 239	2 372	-4	-19	-23
Dorotea	1 121	1 292	2 413	-31	-15	-46
Lycksele	5 986	6 257	12 243	-34	13	-21
Malå	1 477	1 556	3 033	5	-6	-1
Nordmaling	3 425	3 641	7 066	-21	-7	-34
Norsjö	1 921	2 047	3 947	-21	-3	-24
Robertsfors	3 278	3 481	6 759	-6	-21	-27
Skellefteå	36 231	38 171	74 402	338	671	1 009
Sorsele	1 147	1 289	2 436	-19	-5	-24
Storuman	2 765	2 982	5 747	-41	-20	-61
Umeå	65 992	66 243	132 235	586	652	1 238
Vilhelmina	3 104	3 289	6 393	-45	-47	-92
Vindeln	2 690	2 848	5 504	-34	-12	-92
Vännäs	4 418	4 545	8 963	-42	-49	-91
Åsele	1 324	1 458	2 782	-18	-7	-25

Källa: Bostadsmarknadsanalys Västerbottens län 2023

Befolkningsprognoserna för Norrbotten och Västerbotten kan jämföras med vad Peter Larsson, regeringens samordnare för samhällsomställning vid större företagsetableringar och företagsexpansioner i Norrbotten och Västerbotten, menar behövs för att klara nyindustrialiseringens kompetensförsörjning.

Enligt Peter Larsson har Luleå Tekniska Universitet, tillsammans med bolagen Boliden, LKAB, Northvolt, SSAB och Skellefteå Kraft, beräknat att det kommer skapas upp emot 25 000 nya arbetstillfällen inom industrin till följd av nyindustrialiseringen. Ytterligare arbetstillfällen beräknas komma som en spridningseffekt, i form av underleverantörer, växande offentlig sektor och etableringar av andra företag. Sammanlagt uppskattas att en befolkningsökning på 100 000 nya invånare inom en period på 15 år krävs för att klara omställningen. Detta

kan sättas i proportion med Norr- och Västerbottens sammanlagda invånarantal om 512 000 invånare år 2022.¹⁷

En annan utmaning vad gäller kompetensförsörjningen i Norrbotten och Västerbotten är att arbetslösheten är väsentligt lägre än i övriga landet¹⁸, omkring 4,9 procent i Norrbotten¹⁹ och 5,3 procent i Västerbotten. Detta kan jämföras med rikssnittet på 7,5²⁰.

De privata byggjättarna överger bostadsbyggandet

Det förändrade ränteläget under de senaste två åren har skapat en kraftig lågkonjunktur på byggmarknaden. I Luleå kommun har bostadsbyggandet bromsat in, om än inte till den grad att det sker några större varsel inom byggbranschen. Bolagen färdigställer de projekt de påbörjat, men de privata byggaktörerna vågar inte starta nya byggprojekt förrän kostnadsläget på marknaden blivit mer gynnsamt och riskerna blivit färre. För att även fortsättningsvis hålla uppe byggandet i Luleå, har det kommunala bostadsbolaget i Luleå, Lulebo, startat nya byggprojekt för bostäder medan de privata byggbolagen nästan uteslutande bygger industrifastigheter och kontorslokaler. Detta lyfter Luleås kommunstyrelseordförande Carina Sammeli (S) som en viktig anledning till byggbolagens prioriteringar är att vinstmarginalen är större på industrifastigheter än privatbostäder, på grund av hyresregleringen och bristen på statliga subventioner för bostadsbyggandet.²¹

Skellefteås folkmängd har, efter Northvolts etablering år 2018, ökat stadigt.²² Efter 2021, när Northvolt började massrekrytera, har ökningen varit närmast explosionsartad. Carina Sammeli menar att denna utveckling beror på att människor väljer att flytta till en ort först när det finns faktiska arbetstillfällen där. Därmed krävs det att arbetsplatserna och etableringarna är färdigställda innan man ser den faktiska ökningen i folkmängd som Carina och många andra hoppas på.²³

17 Bostadsmarknadsanalys Västerbottens län 2023

18 Rapport från samordnaren för samhällsomställning vid större företagsetableringar och företagsexpansioner i Norrbotten och Västerbotten

19 Ekonomifakta Arbetslöshet (Statistiska centralbyrån – AKU), Norrbottens län

20 Ekonomifakta Arbetslöshet (Statistiska centralbyrån – AKU), Västerbottens län

21 Sammeli, Carina; Kommunstyrelsens ordförande Luleå kommun. Intervju 2023-11-14

22 Ekonomifakta Invånare i Skellefteå kommun

23 Sammeli, Carina; Kommunstyrelsens ordförande Luleå kommun. Intervju 2023-11-14

Fly-in/Fly-out

Kommunstyrelsens ordförande i Boden, Claes Nordmark (S) menar att byggandet av bostäder kommer vara avgörande för att klara det framtida kompetensförsörjningen. I hans kommun är cirka 300 lägenheter för närvarande i produktion, med ett antal byggprojekt i startgruperna. Byggtakten har dock minskat, till följd av lågkonjunktur och mindre möjligheter till förmånliga subventioner. Fram till år 2026 planerar H2 Green Steel att anställa upp till 1 500 personer och kommunledningen i Boden gör därmed bedömningen att befolkningen måste öka från dagens 28 000 invånare till 33 000 invånare för att möta detta behov av arbetskraft. Detta innebär upp till 3 000 nya bostäder i Boden.²⁴

Claes Nordmark bedömer att om bostadsbyggandet uteblir eller försenas så riskerar bland annat H2 Green Steel att få rekryteringsproblem, alternativt att en större del av arbetskraften bor tillfälligt i Boden men är folkbokförda och betalar skatt i andra kommuner. Detta kan leda till att Boden kommun, som tar större risker med belåning för att klara av att investera i den gröna omställningen, går minste om viktiga skatteintäkter.²⁵

Enligt Peter Larsson, regeringens samordnare för etableringarna i norra Sverige så riskerar fly-in/fly-out att underminera lokalsamhället, då de som nyttjar den lokala servicen inte blir skattebetalare på orten de arbetar inom.²⁶

En ytterligare risk som kan uppstå om bostadsbyggandet, inflyttningen eller kompetensförsörjningen brister är att framtida industrietableringar uteblir. Detta skulle, menar Nordmark, resultera i att hela Sverige går miste om betydande möjligheter till ekonomisk tillväxt och välstånd.²⁷

Ökad risk för arbetslivskriminalitet

Enligt Robert Andersson, ombudsman vid LO-distriktet Norra Sverige, är arbetskraftsbehovet i Norrland inte enbart något som kommer att lösas genom inflyttning från resten av landet:

”Man ska inte vara naiv och tro att vi enbart kan lösa kompetensförsörjningen med bara personer från södra Sverige, då tror jag man tänker väldigt fel. Vi måste se till att vi får människor från hela världen. Det finns ingen annan möjlighet att vi klarar omställningen än med folk från hela världen”, säger Robert Andersson.²⁸

24 Nordmark, Claes; Kommunstyrelsens ordförande Bodens kommun. Intervju 2023-11-21

25 Nordmark, Claes; Kommunstyrelsens ordförande Bodens kommun. Intervju 2023-11-21

26 Rapport från samordnaren för samhällsomställning vid större företagsetableringar och företagsexpansioner i Norrbotten och Västerbotten

27 Nordmark, Claes; Kommunstyrelsens ordförande Bodens kommun. Intervju 2023-11-21

28 Andersson, Robert; Ombudsman LO distriktet Norra Sverige. Intervju 2023-12-11

Enligt Andersson och LO-distriktet ligger den huvudsakliga prioriteringen hos kommunerna i att skapa goda förutsättningar för dem som ska arbeta i den kommande produktionen, så att de nyinflyttade förhoppningsvis väljer att bosätta sig permanent i de kommunerna där etableringarna sker. Däremot har man, menar Andersson, lagt mindre resurser på att välkomna de som bygger industrierna, eller på att skapa goda livsvillkor i form av fritidsmöjligheter och inkludering i det övriga samhället. Detta kan leda till problem med trångboddhet, då människor bor på cirka 8 kvadratmeter och i stor utsträckning tillbringar hela sin vakna tid på industriområdena, med väldigt lite koppling till det övriga samhället.²⁹

I skuggan av nyindustrialiseringen så finns även en ökad arbetslivskriminalitet.

”Vi ser i dag en utpräglad arbetslivskriminalitet, det handlar om allt ifrån att människor utnyttjas med dåliga livsmiljöer, där 15 till 20 personer bor tillsammans i ett mindre hus, till byggarbetare som inte ens vet i vilket land de befinner sig. Det handlar i grunden om människor som utnyttjas av oseriösa aktörer”, säger Robert Andersson.

Enligt honom har LO-distriktet sett exempel på att människor som saknar rätt att vistas i Sverige finns bland de som arbetar på byggena. Andersson ser en stor fara i överflödet av underentreprenörsled, vilket gör det svårt för facket att granska vilka som arbetar, under vilka perioder de jobbar och huruvida arbetsvillkoren upprätthålls på en god nivå.³⁰

LO-distriktet efterfrågar skärpt lagstiftning kring arbetslivskriminalitet, för att försvåra för oseriösa aktörer att verka vid de nya industrietableringarna. Med en begränsning av antalet entreprenörsled skulle det också bli enklare för fackföreningarna att kontrollera och garantera att slutna kollektivavtal hålls. Fly-in/Fly-out kommer, menar Andersson, att existera i någon mån. Däremot kan politiken och näringslivet minimera graden av detta, genom ett aktivt bostadsbyggande som möjliggör att människor kan bosätta sig på den ort där de arbetar.³¹

Ett problem som uppstår på de orter där nyindustrialieringens etableringar sker, är konkurrens om arbetskraften mellan den privata och offentliga sektorn. De nya industrierna, som väntas ge goda löner och arbetsvillkor, riskerar att urholka välfärdssektorn där lönerna är lägre. Riskerna som då kan uppstå är att det blir brist på behörig personal inom den offentliga sektorn, exempelvis lärare

29 Andersson, Robert: Ombudsman LO distriktet Norra Sverige. Intervju 2023-12-11

30 Andersson, Robert: Ombudsman LO distriktet Norra Sverige. Intervju 2023-12-11

31 Andersson, Robert: Ombudsman LO distriktet Norra Sverige. Intervju 2023-12-11

och sjuksköterskor. Detta problem kan man i dag se i Kiruna och Gällivare, där många som har möjlighet att ta ett arbete inom gruvnäringen hellre gör det än att jobba inom det offentliga. Detta resulterar i svårigheter för kommuner och regioner att upprätthålla den samhällsservice man vill garantera sina medborgare.³²

32 Andersson, Robert: Ombudsman LO distriktet Norra Sverige. Intervju 2023-12-11

Åtgärdsförslag

Mycket måste göras för att klara bostadsutmaningen och kompetensförsörjningen till norra Sveriges nyindustrialisering. Nedan presenterar jag fyra åtgärdsförslag, som skulle innebära steg i rätt riktning om de förverkligades.

1. En omvänd flyttlasspolitik för ökad kompetensförsörjning

För att klara av kompetensförsörjningen till nyindustrialiseringen i norra Sverige gör många kommuner i norra Sverige bedömningen att det är svårt att få arbetskraft från södra Sverige att flytta norrut för att arbeta. Ofta lägger man i stället mer resurser på att rekrytera arbetskraft från utlandet till de nya industrierna. Ett strukturellt problem som många kommuner i norra Sverige lyfter är att arbetskraften är väldigt orörlig mellan olika regioner i Sverige. För att underlätta för människor att flytta till nya delar av landet bör ett flyttbidrag införas, som minskar kostnaden för att flytta och ökar incitamenten att ta jobb i de delar av Sverige där de nya arbetstillfällena skapas. Med ett sådant flyttbidrag skulle exempelvis arbetslösa i södra Sverige utan större risk kunna flytta till norra Sverige och börja arbeta inom de nyetablerade industrierna och Arbetsförmedlingen skulle lättare kunna matcha arbetssökanden med jobbtillfällena över hela landet.³³

2. Snabbare och effektivare handläggningstider i kommunerna

För att snabbt kunna få fart på bostadsbyggandet behöves snabbare och effektivare handläggning av bygglov och detaljplaner. Detta fordrar att kommunerna anställer fler planhandläggare men även att kommunerna tillämpar kortare tidsramar för markanvisningar där byggbolagen måste påbörja byggprojekt inom en utsatt tid för att marken inte ska återgå till kommunen.

Kommuner har redan i dag möjlighet att sätta tidsbegränsningar vid handläggning av markanvisningar, men detta måste tillämpas oftare för att sätta press

³³ Sammeli, Carina; Kommunstyrelsens ordförande Luleå kommun. Intervju 2023-11-14

på byggbolagen. Med kortare tider på de tidsbegränsade markanvisningarna måste byggbolagen påbörja ett byggprojekt snabbare i stället för att, som i dag, vänta på att markvärden ska öka eller att byggkostnaderna ska minska.

3. Statligt produktionsstöd till mindre orter med stora etableringar

I dag tar många kommuner stora risker när industrietableringar planeras. För att klara av kompetensförsörjningen behöver många kommuner kraftigt öka bostadsbyggandet, för att möjliggöra för fler människor att bosätta sig på dessa orter. Ett exempel är Bodens kommun som behöver gå med budgetunderskott för att klara bostadsbyggandet, vilket innebär risker för kommunmedborgarnas skattemedel. För att minska denna risk, för inte minst mindre kommuner med små ekonomiska marginaler, bör ett särskilt statligt produktionsstöd införas vid bostadsbyggande i mindre orter med stora industrietableringar för att stimulera och möjliggöra en ökad produktion av bostäder.³⁴

4. Långsiktig och blocköverskridande bostadspolitik

En långsiktig utmaning för bostadsbyggandet är den oförutsägbarhet som råder i bostadspolitiken, med spelregler som snabbt förändras beroende på skiftande politiska majoriteter i riksdagen. Ett exempel på detta är hur M-regeringen i sin budgetproposition för 2023 tog bort investeringsstödet för byggandet av hyresrätter. Denna snabba omställning av bostadsmarknaden ändrade förutsättningarna för byggaktörer att räkna goda vinstmarginaler vid planering av byggandet av hyresbostäder och har således resulterat i att vissa projekt inte blivit verklighet. Därför behövs en bred politisk överenskommelse mellan riksdagspartierna, för att sätta tydliga spelregler för bostadspolitiken i framtiden. Denna överenskommelse bör ligga till grund för statens ansvar i bostadspolitiken.

34 Nordmark, Claes; Kommunstyrelsens ordförande Bodens kommun. Intervju 2023-11-21

Slutsats

Nyetableringarna i Norrbotten och Västerbotten har potential att bidra till en omställning av hela den industriella sektorn i Sverige, där vi ersätter gamla processer och användning av fossila bränslen som grundstenen i tillverkningen av stål, batterier och gödsel, med mer hållbara alternativ som innebär lägre utsläpp. Omställningen möjliggör även en större ekonomisk tillväxt, när fler arbetstillfällen skapas i de kommuner som berörs av etableringarna. Genom att fler bosätter sig och arbetar på dessa orter ökar kommunernas skatteintäkter, vilket möjliggör förbättringar av den lokala välfärden.

Men det låga bostadsbyggandet och inflyttningen till norra Sverige utgör i dag ett stort hinder för att klara industrietableringarna. Då gäller det att hela samhället tar sitt ansvar för att lösa bostadsbristen och få fler människor att flytta till de orter där de nya jobbstillfällena skapas. Annars är risken stor att invånarna i lokalsamhällena får betala ett högt pris, och att samhällsgemenskapen i dessa områden försvagas för lång tid framåt.

Genom fler gemensamma lösningar och en tydligare statlig ledning för investeringar kan dessa utmaningar övervinnas och den gröna omställningen kan bidra både till att hantera klimatkrisen och till att göra vårt samhälle mer klimatmässigt och socialt hållbart.

Referenslista

Bostadsmarknadsanalys Norrbottens län 2023

Bostadsmarknadsanalys Norrbottens län 2023

SCB Befolkningsutveckling 2021–2040

<https://www.ekonomifakta.se/Fakta/Regional-statistik/Alla-lan/Norrbottens-lan/?var=19151>

<https://www.ekonomifakta.se/Fakta/Regional-statistik/Alla-lan/Vasterbottens-lan/?var=19151>

chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2022/boverkets-indikatorer-december-2022.pdf

Nordmark, Claes; Kommunstyrelsens ordförande Boden Kommun. Intervju 2023-11-21

Sammeli, Carina; Kommunstyrelsens ordförande Luleå Kommun. Intervju 2023-11-14

Andersson, Robert: Ombudsman LO distriktet Norra Sverige. Intervju 2023-12-11

<https://www.ekonomifakta.se/Fakta/Regional-statistik/Alla-lan/Vasterbottens-lan/Skelleftea/?var=17246&compare=1>

Tankesmedjan

Tiden vill stimulera progressiv debatt kring de avgörande utmaningar som samhället står inför: klimatomställning, trygghet i förändring och minskad ojämlikhet.

Tankesmedjan Tiden vill visa att det är möjligt att driva progressiv politik i en tid som är både globaliserad och lokal. Vi vill visa att en sådan politik varken behöver vara dogmatisk, låst vid sin historia eller ett resultat av kortsiktiga kampanjstrategier och triangulering.

Vi deltar i den politiska debatten, analyserar samhällsproblem, tar fram rapporter med reformförslag och ordnar seminarier.

Tankesmedjan Tiden ger även ut den socialdemokratiska idétidskriften Tiden.

tankesmedjan
TIDEN